

EDUC8 to Build Resilience Project¹ kan bijdragen aan de preventie van radicalisering² en polarisering³

Beleidsnota

Door Onur Sultan⁴, Didier Pollefeyt⁵

14 december 2021 | Leestijd: 16 min.

"I don't have a single American friend, I don't understand them."

Tamerlan Tsarnaev, één van de daders van de bomaanslagen tijdens de marathon van Boston (2013), aan een fotograaf in 2009 (Olsson, 2014, p. 1)

1. Introductie

Gewelddadige radicalisering (jihad, extreemrechts, antisemitisme, enzovoort) en polarisering zijn twee grote maatschappelijke uitdagingen die het sociale weefsel van Europa verscheuren. *Radicalen zetten aan tot baldadige actie door de status quo te kaderen als "onrechtvaardig", "uitbuiting", "onderdrukking", of "kettors"*. (Hafez, 2015), terwijl polarisering in de tegenovergestelde richting werkt en de samenleving aanspoort om geen genade te tonen voor andersdenkenden en onderlinge verschillen. In het algemeen voeden de twee elkaar symbiotisch en katalyseren ze de confrontatie.

Daartegenover hebben voorstanders van de secularisatietheorie, die lange tijd hebben beweerd dat religies definitief zouden verdwijnen in hun strijd tegen moderniseringsprocessen, bewezen het bij het verkeerde eind te hebben in hun veronderstelling. Vooral het turbulente Midden-Oosten en Europa van het laatste decennium hebben duidelijk aangetoond dat religies niet verdwijnen, maar blijven bestaan, veranderen en zich aanpassen om hun belangrijke plaats onder hun volgelingen te behouden.

Tegen deze achtergrond werd het *EDUC8 to Build Resilience Project* of kortweg EDUC8 geconcipieerd om religieus/levensbeschouwelijk onderwijs en dus levensbeschouwing⁶ aan te wenden om de nefaste effecten van radicalisering en polarisering tegen te gaan. Deze beleidsnota wil een frisse kijk bieden op het verband tussen religie/levensbeschouwing, radicalisering en polarisering, en

¹ EDUC8 – EDUCATE TO BUILD RESILIENCE Project is gefinancierd door het Fonds voor interne veiligheid van de Europese Unie – Politie in het kader van subsidieovereenkomst nr. 871090. Dit werk werd gesteund door hetzelfde financieringsinstrument.

² Radicalisering wordt gedefinieerd als volgt: *"a process during which a person or a group of persons experiences such influences that this person or this group of persons will at some point, be mentally moulded or disposed to commit terrorist acts"* (act of 30 November 1998 governing the intelligence and security services – Art 3,15^o; non official translation). retrieved from Plan R The Action Plan Against Radicalism, Federal Public Services Home Affairs, https://www.besafe.be/sites/default/files/2019-06/planr_en.pdf.

³ Polarisering kan gedefinieerd worden als (vrij vertaald) "de versterking van de oppositie tussen [personen of] groepen in de samenleving die leidt of kan leiden tot (de verergering van) spanningen tussen deze [personen of] groepen en die risico's inhoudt voor de veiligheid van de samenleving" Bron: Plan global de Sécurité et de Prévention de la Région de Bruxelles-Capitale, Brussels Observatory for Prevention and Security (BPS / BPV), https://bps-bpv.brussels/sites/default/files/2019-05/POLARISATION_ET_RADICALISATION.pdf.

⁴ Onur Sultan is onderzoeker verbonden aan Beyond the Horizon en de coordinator van het EDUC8 Project.

⁵ Didier Pollefeyt is gewoon hoogleraar aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen aan de KU Leuven, België. Hij is de verantwoordelijke van het Centrum Academische Lerarenopleiding en verantwoordelijke van het Centrum voor Vredesethiek aan de KU Leuven.

⁶ Inclusief niet-confessionele zedenleer naast de andere godsdiensten die op school worden onderwezen. Om de integriteit te bewaren en omwille van de beknoptheid zijn we er niet op teruggekomen om dit openlijk te vermelden. Hier en in de volgende regels, gaat het naast de erkende godsdiensten ook steeds over de levensbeschouwelijke niet-confessionele zedenleer.

wil EDUC8 aanbieden als een instrument dat kan worden ingezet in de strijd tegen deze twee maatschappelijke uitdagingen.

2. Band tussen terreur, religie/levensbeschouwing en polarisering

De moord op een homoseksuele man in het Belgische Beveren op 6 maart 2021 (Belga, 2021) en de uitspraak van het Vaticaan in minder dan tien dagen na de gebeurtenis dat priesters geen homohuwelijken kunnen zegenen (Povoledo & Graham, 2021) waren voor media in België aanleiding om het verband tussen geweld en religie onder de loep te nemen. Het Belgische parlement nodigde alle vertegenwoordigers van religies en levensbeschouwingen uit voor overleg in het parlement. Uit dit voorbeeld blijkt dat het verband tussen religie en geweld -vaak in combinatie met de verdenking dat religie intolerantie en terrorisme aanwakkert- momenteel een terugkerend fenomeen is en dat ook in de toekomst zal blijven. Er is duidelijk behoefte aan een discussie over de rol van religie naast andere factoren die leiden tot een gewelddadige radicalisering.

Mensen leven in een bepaalde context met tal van factoren die voortdurend hun kijk op het leven bepalen en van invloed zijn op de betekenis die zij aan het leven toekennen. Onderzoekers die zich bezighouden met radicalisering noemen vaak factoren als ongenoegen/wrevel, familie- en sociale banden, ideologieën en sociaaleconomische omstandigheden als belangrijke factoren voor radicalisering. Religie vormt in veel gevallen de kern van de betreffende ideologie. Aangezien er geen eenduidig patroon of profiel is om vast te stellen wie wel en wie niet zal radicaliseren, is het evenmin mogelijk om naast andere factoren een algemeen geldig zwaartepunt toe te kennen aan de religie. De context waarin de geradicaliseerde groeit, bepaalt de respectievelijke zwaartepunten in de procedure. Onderzoek met semi-gestructureerde interviews met 63 ISIS-overlopers door Speckhard e.a. laat zien hoe verschillende contexten kunnen leiden tot verschillende motivaties bij verschillende doelgroepen. Het onderzoek toont aan dat voor westerlingen “aanbiedingen van een echt salaris, gearrangeerde huwelijken, seksslaven voor mannen, traditioneel leven voor vrouwen, gratis huisvesting en andere voorzieningen, samen met de eerbewijzen die ISIS schenkt aan buitenlandse strijders die naar Syrië en Irak komen, aantrekkelijk waren omdat velen het gevoel hadden dat hun leven geen waardigheid, doel, betekenis en eer meer had” (Speckhard, Shajkovci, & Yayla, 2018, p. 7) Het onderzoek bevestigt het standpunt van Hafez dat er behoefte is aan een multifactoriële- en contextuele benadering die vermijdt om naar radicalisering te kijken als een uniform en lineair proces (2015).

In de studie van Speckhard wordt religie ook niet genoemd als een van de motieven. In dezelfde lijn vertelde een deradicaliseringsambtenaar in Brussel aan de auteur van dit artikel in een interview: “In elke zaak van een persoon die naar Syrië en Irak reist, als we verder kijken dan het oppervlakkige [als we dieper graven in de kwestie], vinden we een familiaal, sociaal of economisch probleem. De waargenomen urgentie of grootte van dat probleem overhaalt de persoon om te denken dat als hij weg gaat, hij daar een beter leven zal hebben en dat probleem achter zich zal laten.” (Sultan, 2020, p. 17)

In gevallen waarin de godsdienst uitdrukkelijk wordt vermeld, moet ook de waarheidsgetrouwheid van deze verklaring nader worden onderzocht. Redouan Safdi is een Belgische imam die betrokken is bij de deradicalisering van buitenlandse terroristische strijders naast terroristen van eigen bodem en geradicaliseerden in een Belgische gevangenis. Hij zegt:

“Wanneer ik met zo iemand te maken heb en een deradicaliseringsprogramma probeer op te starten, is de eerste vraag die ik altijd zou stellen: ‘Waarom is deze persoon [naar een conflictgebied] gegaan?’” Tijdens zijn onderzoek naar de echte oorzaken voor het weggaan, zegt Safdi: “Ze zouden meestal beginnen praten over de toewijding aan de islamitische godsdienst, het willen leven in een islamitische staat, ergens willen wonen waar de sharia wordt

toegepast. Echter, wanneer je dieper met hen in gesprek gaat, wanneer gesprekken zinvoller zijn, hoor ik hen nauwelijks spreken over een Islamitische staat of de implementatie van de sharia. Het enige wat ik zou horen zijn de onrechtvaardigheden die zij in het verleden hebben ervaren: racisme, discriminatie, armoede, gebrek aan kansen. [...] De meerderheid van hen zijn zeer jonge mensen. Velen van hen zijn nog niet eens 18 jaar oud. Ze zijn gefrustreerd, sociaal vervreemd. Jongeren die op zoek zijn naar identiteit, een betekenis in het leven. Jongeren die zich niet thuis voelden in hun eigen land waar ze geboren zijn, die het gevoel hadden dat ze niet gewaardeerd werden.” (Safdi, 2020)

Er zijn verschillende voorbeelden die hiervan getuigen. In zijn werkstuk waarin hij twee ISIL-terroristen voorstelt, zegt Mehdi Hassan dat vóór hun reis naar Syrië, de twee boeken die zij bij Amazon kochten “Islam for Dummies” en “Koran for Dummies” waren. Hij vervolgt:

In 2008 lekte een geheime nota naar de Guardian uit over radicalisering, opgesteld door de gedragswetenschappelijke eenheid van MI5. Daaruit bleek dat “een groot aantal van degenen die betrokken zijn bij terrorisme niet regelmatig hun geloof belijden en verre van religieuze fanatiekelingen zijn. Velen hebben geen godsdienstige kennis en kunnen beschouwd worden als religieuze beginnelingen.” De analisten concludeerden dat “**een welgevestigde religieuze identiteit in feite beschermt tegen gewelddadige radicalisering**”, aldus de krant. (Hassan, 2014)

Een recente studie van de Duitse veiligheidsinstanties waarbij de gegevens van 910 personen die naar de Levant waren gereisd werden geanalyseerd, ondersteunt in feite het argument dat “*een welgevestigde religieuze identiteit in feite beschermt tegen gewelddadige radicalisering*”. Uit de studie bleek dat 17% van het totale aantal bekeerlingen waren. Bovendien maakten bekeerlingen ten minste een derde uit van de vrouwen (Heinke, 2017).

Safdi's getuigenis wijst ook op de wisselwerking tussen radicalisering en polarisering. In het verlengde hiervan stellen Prof. Speckhard en Dr. Shajkovci, in hun artikel over de uitdagingen om tegenverhalen te creëren, het volgende:

De belangrijkste rekruten voor groepen als ISIS zijn moslim bekeerlingen en tweede generatie moslim immigrantengemeenschappen die de beloften van de EU niet in overeenstemming aanvoelen met hun dagelijkse realiteit. In formele en informele interviews met honderden EU-burgers tot nu toe, hebben ICSVE-onderzoekers gevoelens van islamofobie, discriminatie en marginalisatie gevonden die wijdverspreid zijn in hun dagelijks leven en ervaringen. (Speckhard, 2018)

Dus waar is religie in deze vergelijking? “Religie” speelt eigenlijk vooral een rol op twee terreinen. Het eerste is het feit dat religie in de meeste gevallen een onvervreemdbaar deel is van de identiteit van een individu. De opkomst van extreemrechts, xenofobie en op identiteit gebaseerde discriminerende benaderingen onder politici en in de samenleving is een factor geweest die de kloof tussen verschillende religieuze groepen heeft verdiept en hen heeft gepolariseerd.

Ten tweede, en dat is belangrijker, speelt religie een belangrijke rol in de rechtvaardiging van het gehanteerde geweld. Het moet erkend worden dat levensbeschouwingen voor verschillende interpretaties vatbaar zijn (hermeneutiek) en dat een gewelddadige interpretatie niet onvermijdelijk is. Deze gewelddadige interpretaties vormen niet de essentie en de oorspronkelijke lezing van religies, maar vormen afdwalingen. Deze afdwalingen leggen de basis voor ideologieën die gewelddadige groepen voeden en aanwakkeren. Volgens Walter helpt het omarmen van extremistische ideologieën, ongeacht of ze geloven in onderliggende kernprincipes of niet, leiders van dergelijke groepen het

probleem van collectieve actie te overwinnen, door de ideologie te gebruiken als een instrument om mensen te verzamelen die bereid zijn de gevolgen van strijd en dood te accepteren (Walter, 2017).

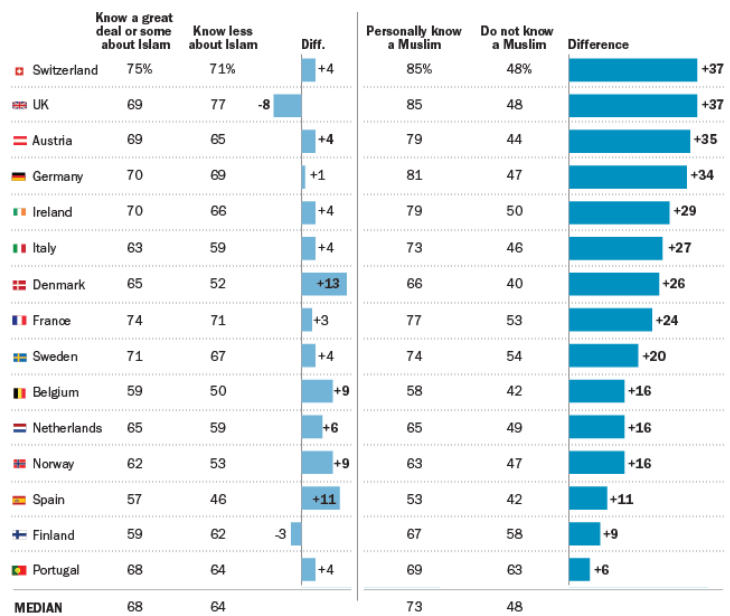
3. Een belangrijke survey als bron van inspiratie voor EDUC8

Pew-onderzoek uitgevoerd tussen april en augustus 2017 beïnvloedde de conceptualisering van EDUC8. De niet-moslim respondenten in 15 Europese landen werden gevraagd of ze het eens of oneens waren met volgende stelling: *“In hun binnenste willen moslims hun religieuze wet opleggen aan alle anderen in het land.”* Uit de enquêteresultaten blijkt dat er minder verschil is tussen degenen die zeggen “veel” of “een beetje” over de islam te weten en degenen die “niet veel” of “helemaal niets” weten. Integendeel, er is een aanzienlijk verschil tussen respondenten die persoonlijk een moslim kennen en respondenten die niemand persoonlijk kennen. Statistisch

gezien is het gemiddelde verschil voor 15 landen 21,31 procent. Opmerkelijk is dat in twee landen, Zwitserland en het VK, meer dan acht op de tien ondervraagden die zeggen een moslim te kennen het met de stelling oneens zijn (85%), vergeleken met slechts 48% van degenen die geen moslim kennen. Dit brengt ons tot de conclusie dat het elkaar leren kennen van individuen met verschillende geloofsovertuigingen helpt om vooroordelen of stereotypen te overwinnen. (Gardner & Evans, 2018)

Western Europeans who say they personally know a Muslim are more likely than those who do not to disagree with a negative statement about Muslims

% who completely/mostly disagree with the statement “In their hearts, Muslims want to impose their religious law on everyone else in the country” among those who ...

Note: Differences in bold are statistically significant. Muslim respondents are not included in this analysis. Source: Survey conducted April-August 2017 in 15 countries in Western Europe. “Being Christian in Western Europe”

Figuur 1. Pew Research naar de publieke perceptie van moslims

4. REDCo en diens bevindingen

REDCo is het eerste substantiële onderzoeksproject over religie en onderwijs dat door de Europese Commissie werd gefinancierd en liep van 1 maart 2006 tot 31 maart 2009. Er werd kwalitatief en kwantitatief onderzoek verricht in acht landen (Duitsland, Engeland, Frankrijk, Nederland, Noorwegen, Estland, Rusland en Spanje), waarbij de aandacht vooral uitging naar religie in het leven en het onderwijs van leerlingen in de leeftijdsgroep van 14-16 jaar. De studie behandelde verschillende perspectieven op de algemene vraag in hoeverre godsdienst een factor is van stereotypen en conflicten dan wel een bron van dialoog en vreedzaam samenleven. Hieronder volgen enkele belangrijke bevindingen van de studie:

- Wie op school over religieuze diversiteit leert, is eerder bereid met leerlingen met een andere achtergrond een gesprek aan te gaan over religies en wereldbeelden dan wie die leermogelijkheid niet heeft.

- Leerlingen zijn van mening dat de belangrijkste voorwaarden voor een vreedzaam samenleven tussen mensen van verschillende religies kennis over elkaars godsdiensten en levensbeschouwingen, gedeelde belangen en gezamenlijke activiteiten zijn.
- Leerlingen voor wie religie belangrijk is in hun leven, hebben meer kans om de religieuze achtergrond van anderen te respecteren en de rol van godsdienst in de wereld te waarderen.
- De meeste leerlingen zouden graag zien dat de school meer aandacht besteedt aan onderwijs over verschillende godsdiensten dan aan het sturen in de richting van een bepaalde religieuze overtuiging of levensbeschouwing (REDCo Consortium, 2009).

5. EDUC8 presenteert een “originale” methodologie, inhoud en instrumenten

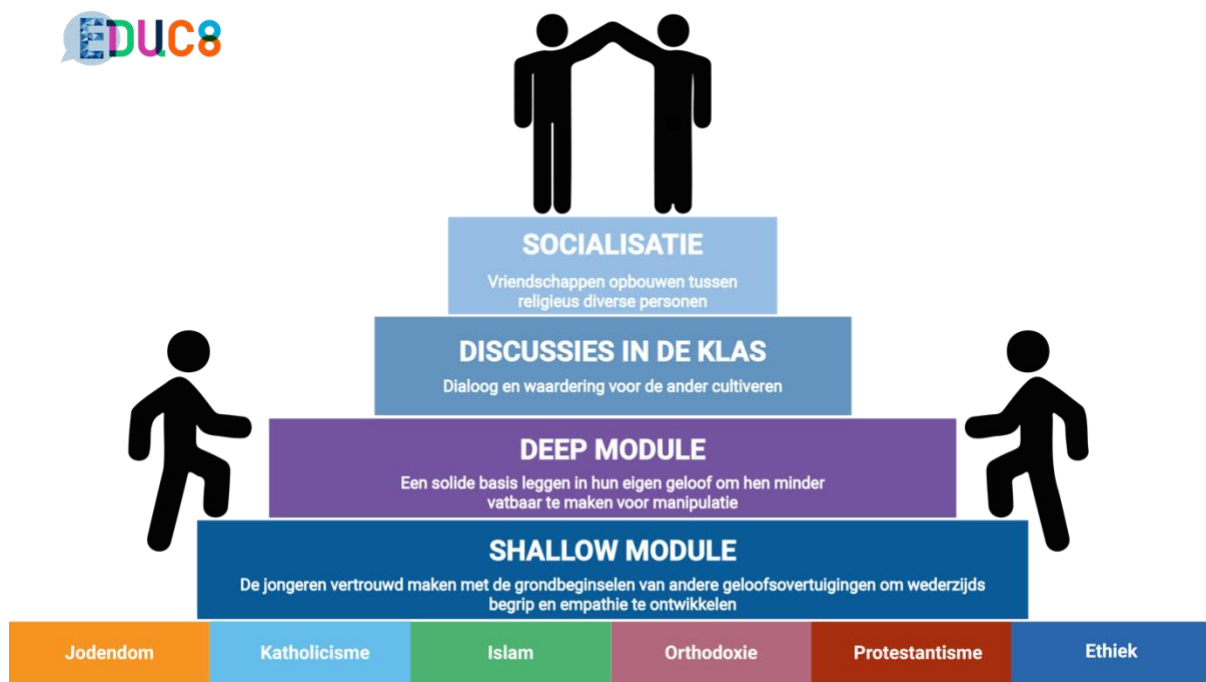
Gebaseerd op bovengenoemde bevindingen en inzichten werd het EDUC8-project ontwikkeld met als doel om aan de volgende noden te beantwoorden:

- Radicalisering en polarisering zijn twee zijden van dezelfde medaille die elkaar voeden en katalyseren. Er moet een alomvattende inspanning worden geleverd om weerbaarheid op te bouwen tegen radicalisering in de richting van alle soorten geweld en tegelijk tolerantie op te bouwen ten aanzien van de “ander” en onderlinge verschillen.
- Religies en levensbeschouwingen staan open voor verschillende interpretaties (hermeneutiek). **Hoewel een gewelddadige interpretatie niet onvermijdelijk is, vormt zij niet de essentie van een bepaalde levensbeschouwing, het is zelfs een afdwaling ervan. Een sterk verankerde religieuze identiteit beschermt tegen gewelddadige radicalisering.** Het is van cruciaal belang om veerkracht op te bouwen door de jongeren ervan te overtuigen dat het doden van onschuldige mensen geen religieuze legitimiteit heeft, laat staan dat het een plicht is.
- In elke authentieke godsdienst en levensbeschouwing schuilt een potentieel om te veranderen, te bekritisieren, te overheersen en om geweld om te zetten in verdraagzaamheid en vrede. Het is dringend nodig dit potentieel in de ander te herkennen en zich uitgenodigd en uitgedaagd te voelen om dit potentieel te ontdekken.
- Er is behoefte aan preventief werk dat zich reeds op jongeren in de middelbare school richt, hun een voorstelling van de verschillende levensbeschouwingen bijbrengt, hen helpt respect en wederzijds begrip te ontwikkelen, en hen leert om religie en religieuze teksten te begrijpen, zodat zij weerstand kunnen bieden aan extremistische ideologieën. Diversiteit en vriendschap tussen verschillende groepen is de remedie tegen intolerantie en geweld.

Om deze doelstellingen te bereiken, stelt EDUC8 een methodologie in vier stappen voor, waarbij de doelgroep wordt toegerust met kennis over de ander (*shallow module*), een goed begrip van de eigen levensbeschouwing (*deep module*), het bereiken van wederzijds begrip en waardering door dialoog (klassikale discussie) en het opbouwen van vriendschappen door ontmoetingen (socialisatie). Het belangrijkste onderdeel van deze methodologie is de klassikale discussie die de vereiste vaardigheden ontwikkelt in 5 stappen. Deze zijn:

- **Kennis** van de traditie over het onderwerp + kritische kwesties (van buitenaf): *Het presenteren van de basisinformatie en cijfers van een bepaalde religieuze/levensbeschouwelijke traditie over een onderwerp, inclusief ook de misverstanden, vooroordelen en valkuilen voor mensen die niet bij deze traditie betrokken zijn.*

- De traditie van binnenuit **begrijpen**: *De innerlijke dynamiek van een religieuze/levensbeschouwelijke traditie toelichten over een bepaald onderwerp, proberen te begrijpen van binnenuit.*
- Respect, erkenning, **waardering** van de ander: *Zich openstellen voor de getuigenis van de ander, voor de kracht en schoonheid van zijn/haar traditie, voor de filosofische, morele, esthetische of spirituele pracht van de ander die zijn of haar traditie leeft. Gastvrijheid verlenen en aanvaarden in de traditie van de ander.*
- Leren van de ander door **dialoog**: *In dialoog gaan met de ander, proberen te begrijpen, vragen stellen, kritiek formuleren, zoeken naar gemeenschappelijkheid en verschillen, enzovoort.*
- Zelf **getransformeerd** worden door de ontmoeting met de ander: *Terugkeren naar de eigen traditie of overtuigingen, nagaan hoe de ontmoeting met de ander mijn begrip van de ander en van mijzelf heeft veranderd (uitgedaagd, verrijkt, verdiept, enzovoort).*

Figuur 2. EDUC8 methodologie

Naast de methodologie introduceert EDUC8 ook “nieuwe-school-elementen” voor de doelgroepen. De belangrijkste output, het onderwijsprogramma, is opgenomen op web- en tabletplatforms in drie talen: Engels, Frans en Nederlands.⁷ Het hele programma is gestructureerd rond het vertellen van verhalen (gebaseerd op scenario's), werkt interactief en maakt gebruik van de populariteit van tablets en hun vermogen om drie zintuigen aan te spreken (zicht, gehoor, tastzin).

⁷ Op het moment dat deze beleidsnota wordt geschreven, wordt nog gewerkt aan de bouw van de applicatie. Maar de definitieve versie zal te vinden zijn via Android en Apple.

Tot dusver heeft EDUC8 een [levensbeschouwelijk onderwijsprogramma](#) opgebouwd dat zich uitstrekt over zes godsdiensten/levensbeschouwingen (jodendom, katholicisme, islam, orthodoxie, protestantisme en niet-confessionele ethiek) in 26 modules over vier hoofdonderwerpen:

1. De ontmoeting met de ander: omgaan met diversiteit
2. De ontmoeting met sacrale/heilige teksten: gewelddadige teksten
3. De ontmoeting met de leefomgeving: sociale en ecologische vraagstukken
4. Wanneer de ontmoeting een conflict wordt: rechtvaardige oorlog en rechtvaardige vrede

Het project werd uitgevoerd in PHTI, een middelbare gemeenschapsschool in Gent, België, gedurende 8 weken, van 22 maart tot 28 mei 2021, en bestreek het gehele project. Het project kreeg uiterst positieve feedback van zowel leerkrachten als leerlingen. De directeur van de school becommentarieerde het project met de volgende woorden

Wij geloven zeer sterk in de kracht van deze manier van samenwerken over ideologische grenzen heen. U hebt een prachtig project gelanceerd dat het zeker verdient om verder te worden uitgerold en verfijnd. Wij willen u ook van harte bedanken voor de hartelijke samenwerking en hopen dat wij in de nabije toekomst samen dezelfde weg zullen kunnen bewandelen.

Deze vorm van co-teaching en participatie van leerlingen en leerkrachten in een kritische en tegelijkertijd zeer respectvolle dialoog is mijns inziens een mooi alternatief voor het LEF-verhaal dat mijns inziens niet dezelfde krachtige 'kapstukken' bevat als uw verhaal!

Philip Quarles van Ufford, de leraar protestantisme in de school van deelt zijn gedachten als volgt:

De kracht van het project ligt naar mijn mening in de juiste combinatie van een goed voorbereide presentatie van de zes erkende levensbeschouwingen enerzijds en - daarop voortbouwend - de kritische reflectie op de moeilijke thema's anderzijds. Deze kritische reflectie vond eerst plaats binnen de eigen kring, waarna een ontmoeting en discussie over deze thema's plaatsvond samen met leerlingen van andere religies/levensbeschouwingen. Deze opzet had een verbindend effect, verhelderde vragen en creëerde begrip.

Momenteel wordt het project uitgevoerd in één gevangenis (Antwerpen, België), één jeugdgevangenis (Kempfen, België), één NGO in Finland (uitvoering in het jeugdwerk), vier scholen in Slovenië en vier scholen in Griekenland. Het is belangrijk om te vermelden dat er in Slovenië geen formeel godsdienstonderwijs bestaat en dat EDUC8 de eerste zal zijn die een uitzondering maakt met de lopende implementatie.

6. Beleidsaanbevelingen

Het EDUC8-project biedt met zijn uitmuntende methodologie, sterke pedagogische grondslagen, een boeiende verhaalstijl en een aantrekkelijk visueel ontwerp een degelijke aanpak om bij middelbare scholieren in heel Europa weerbaarheid op te bouwen tegen radicalisering en polarisatie. Om de projectresultaten beter te benutten, bevelen wij aan:

- a. De ontwikkeling van innovatieve benaderingen voor het leren over verschillende religies en wereldbeschouwingen in hun complexiteit en innerlijke verscheidenheid. De *deep modules* van EDUC8 kunnen hiervoor worden gebruikt in middelbare scholen van de lidstaten als onderdeel van het godsdienstonderwijs. In de *shallow modules* biedt EDUC8 een vorm van leren van binnenuit (een presentatie van de levensbeschouwing/religie door een lid van die levensbeschouwing/religie, met een positieve houding tegenover die levensbeschouwing/religie).
- b. De ontwikkeling van innovatieve benaderingen voor het beantwoorden moeilijke vragen in religies en reële gevaren, die over het algemeen vaak vermeden worden. De EDUC8 *deep modules* kunnen, vooral als zij worden gebruikt na de voltooiing van *shallow modules*, een beginpunt vormen. EDUC8 gaat niet de erkenning van het gevaarlijke potentieel van een religie rond een bepaald onderwerp uit de weg. Vaak wordt deze uitdaging gebracht in de vorm van een '*Fremd prophecy*': iemand vanuit een extern perspectief daagt vooronderstellingen uit. Er is een methode in twee stappen:
 - Een eerste naïviteit met een gewelddadige interpretatie
 - Een tweede naïviteit met een vreedzame herinterpretatie
- c. Ontwikkeling van een interreligieuze aanpak binnen de klas, gebaseerd op wederzijds respect en tolerantie. Het belangrijkste element van de EDUC8 methodologie, de klassikale discussie, kan worden geoperationaliseerd en een norm worden binnen scholen. De "Handleiding voor de Begeleiding van Leraren" laat een vorm zien van co-teaching en participatie van leerlingen en leraren in een kritische en tegelijkertijd zeer respectvolle dialoog.
- d. Het project kan verder worden gefinancierd door de Europese Commissie of de lidstaten om meer onderwerpen toe te voegen aan de bestaande vier modules om zo de impact ervan te vergroten.
- e. Het project kan verder worden gefinancierd door meer lidstaten of derde landen om de producten uit te breiden tot de moedertaal en/of extra talen van de fondsverlener.

Bibliografie

- Belga. (8 maart 2021). *Drie minderjarigen geven zichzelf aan na moord op homoseksuele man in Bevers park*. Maart 2021 in De Standaard: https://www.standaard.be/cnt/dmf20210307_97745790
- Gardner, S., & Evans, J. (24 juli 2018). *In Western Europe, familiarity with Muslims is linked to positive views of Muslims and Islam*. In Pew Research Center: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/07/24/in-western-europe-familiarity-with-muslims-is-linked-to-positive-views-of-muslims-and-islam/>
- Hafez, M. (2015). The radicalization puzzle: a theoretical synthesis of empirical approaches to homegrown extremism. *Studies in Conflict and Terrorism*, 38, 958-975.
- Hassan, M. (2014, August 21). *What the Jihadists Who Bought 'Islam For Dummies' on Amazon Tell Us About Radicalisation*. In The Huffington Post: https://www.huffingtonpost.co.uk/mehdi-hasan/jihadist-radicalisation-islam-for-dummies_b_5697160.html
- Heinke, D. H. (2017). German Foreign Fighters in Syria and Iraq: The Updated Data and its Implications. *CTC Sentinel*, 10(3), 17-22.
- Olsson, P. A. (2014). *The Making of a Homegrown Terrorist*. Praeger.
- Pew Research Center. (2016, July 11). *Views of Muslims more negative in eastern and southern Europe*. Februari 2019, in Pew Research Center: https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/europeans-fear-wave-of-refugees-will-mean-more-terrorism-fewer-jobs/ga_2016-07-11_national_identity-00-01/
- Povoledo, E., & Graham, R. (2021, March 15). *Vatican Says Priests Can't Bless Same-Sex Unions*. Oktober 2021, in The New York Times: <https://www.nytimes.com/2021/03/15/world/europe/vatican-same-sex-unions.html>
- REDCo Consortium. (2009). *Religion in Education. A contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European countries? Final Activity Report*.
- Safdi, R. (10 juni 2020). *Can an ISIS Terrorist be Rehabilitated and Reintegrated into Society?* Augustus 2020, in ICSVE: <https://www.icsve.org/can-an-isis-terrorist-be-rehabilitated-and-reintegrated-into-society/>
- Speckhard, A. (27 november 2018). *PERSPECTIVE: Challenges in Creating, Deploying Counter-Narratives to Deter Would-be Terrorists*. Oktober 2019, in Homeland Security Today.US: <https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/terrorism-study/perspective-challenges-in-creating-deploying-counter-narratives-to-deter-would-be-terrorists/>
- Speckhard, A., Shajkovci, A., & Yayla, A. (2018). Defected from ISIS or Simply Returned, and for How Long?— Challenges for the West in Dealing with Returning Foreign Fighters. *Homeland Security Affairs*, 14, 1-21.
- Sultan, O. (2020). Between Rock and a Hard Place—French Vision of Radicalisation and an Alternative Perspective. *Horizon Insights*, 3(4), 13-20.
- Walter, B. F. (2017). The Extremist's Advantage in Civil Wars. *International Security*, 42(2), 7-39.